

המפוחית שנשארה – קריאה בסיפור "המפוחית של שמוליק"

מירי ברוך

הקדמה

יום הזיכרון לשואה ולגבורה מצוין מדי שנה בכ"ז בניסן. תאריך זה, שהוא יום פרוץ מרד גטו ורשה, קושר זה בזה שואה ואובדן של חלק עצום מהעם היהודי יחד עם אומץ רב וניסיון לשרוד בכל מחיר.

הוראת השואה בכל גיל היא נושא טעון רגשית, שקשור באלימות שאין גדולה ממנה ובתהיות על אופיו של המין האנושי, שהיה יכול לבצע מעשים אכזריים כאלה בבני אדם, או לשתוק ולא לעשות מאומה כשקבוצת בני אדם ניסתה לכולות ולהשמיד לחלוטין קבוצה אחרת, בשל היותה שונה ממנה.

נושא השואה קשה להוראה בגילאים הבוגרים, קל וחומר בגיל הרך, כשלילד אין תפיסת זמן מוגדרת, כל דבר אצלו הוא "כאן ועכשיו", ונושא השואה עשוי לגרום זעזוע נורא שיביא על הילד פחדים וחרדות.

שאלה מרכזית היא אפוא כיצד להביא את הנושא לפני הילד בגיל הרך כך שאכן ייחשף לו באופן שמתאים לרמה ההתפתחותית שלו, שיזדהה עם הכאב והצער, אך לא תיגרם לו שום טראומה שתזיק לו בחייו בהמשך.

סיפור חייו של שמואל גוגול, "האיש עם המפוחית", כפי שסופר בידי דבורה קיפניס, (*המפוחית של שמוליק*, קיפניס 1992) הוא מן הסיפורים המתאימים ביותר לילדים בגיל הרך. יש בו אמנם תיאור מפורט למדי של הזוועות שעשו הנאצים, תיאור של חיי היהודים תחת אימת הנאצים וסבלם הרב, אך יש בו גם פן חיובי, תקווה, אמונה וביטחון ב"סוף טוב", שהילדים זקוקים לו כל כך.

---

* קיפניס דבורה (1995). המפוחית של שמוליק (נוסח מקוצר). **ספור לכל יום**. מירי ברוך ומירה מאיר (עורכות). תל אביב: ידיעות אחרונות.

נוסף על כך, הסיפור מתמקד בחייו של ילד אחד קטן, שבראשית הסיפור הוא בגיל הפוטנציאלי של נמען הסיפור (גיל הגן), ולכן השומע הילד יכול להזדהות עם הכאב, הצער והאובדן שחווה הילד, גיבור הסיפור, אך גם שמח בהצלחתו כנער בוגר.

סיפורו של שמוליק גוגול הוא "סיפור מייצג" (case story), סיפורו של נגן ששרד את השואה. הסיפור מכיל יסודות פאתטיים וסנטימנטליים רבים שאמורים להמחיש היטב את אירועי השואה (חוסר מזון, התעללויות, הפצצות ועוד); אבל סיפורו של אדם יחיד זה הוא, בתפיסת המיקרו, גם סיפורו של העם שניסו להכחידו, ולאחר השואה הצליח להקים את מדינתו ולבנות בית לכל היהודים באשר הם.

הסיפור הקצר הזה, כיצירה אמנותית, מאפשר קריאה מעמיקה ומתאים גם לגילאים בוגרים יותר.

במסגרת החיבור שלהלן נדון במאפייניו הספרותיים וננסה להבין את כוחו של הסיפור במישורי תובנה שונים, באופן שאפשר להביאו לפני ילדים בשלבי התפתחות שונים.

א. הכותרת

הסיפור הוא מיני-ביוגרפיה של אמן המפוחית שמוליק גוגול. במרכזו עומדת דמות אחת ולצדה דמויות משניות שמרחיבות את המידע על אודותיה. האינפורמציה על הדמות מבוססת על עובדות מדויקות. למעשה, הכותרת יכולה למצות את הסיפור תחת השם "סיפורו של שמוליק גוגול", אבל דבורה קיפניס לא רצתה להישאר ברמת הסיפור שסיפר לה שמוליק גוגול עצמו. היא בחרה לכתוב סיפור בדיון (fiction), ולא סיפור במתכונת של ביוגרפיה (שמחקקה תבנית לא ספרותית). משום כך גם נמנעה מלכתוב את הסיפור בגוף ראשון (במתכונת הסיפור האוטוביוגרפי), והעדיפה את עמדת המספר הכול-יודע, שאפשרה לה להטעין את הסיפור במשמעויות סמליות נוספות, מעבר לסיפורו האישי של שמוליק.

הבחירה בשם "המפוחית של שמוליק" מאפשרת את התמקדות הסיפור במפוחית, שמשמשת מטונימיה לשמוליק, ומאפשרת לסופרת להימנע מפאתוס גלוי רב מדי ולהעביר את היסודות הפאתטיים באמצעות המפוחית, כפאתוס סמוי (וראו להלן).

אף ששמוליק גוגול היה בחייו אמן מפוחית פה (במציאות האובייקטיבית, ולא לצורך מסגרת הדין), אפשר לראות במילה "מפוחית" שבכתרת משמעויות נוספות מעבר למפוחית הקונקרטי שהיתה בידו. המילה "מפוחית" מאפשרת משחק מילים שנגזר משני שורשים שונים, אך קרובים בבסיסם הסמנטי: "פוח" ו"נפח". שני השורשים הללו נראים קרובים מאוד, מלבד בקשר הסמנטי ביניהם, גם מבחינה צלילית. לכל אחד מהם יש פוטנציה להביע שתי משמעויות מנוגדות: שורש "פוח" שממנו נגזר הביטוי "מפוח רוח חיים" או "מפוח תקווה", ובצדו גם "מפח נפש" (בלשון חז"ל, במדבר רבה כ' מצוי הביטוי "פח את נפשו", כלומר, גרם לו מפח נפש); ושורש "נפח" שממנו נוצרו הביטויים "נפח את נשמתו" ו"מפח נפש" או נפח רוח חיים, נשמה, באפו (הקב"ה באדם, על פי בראשית ב, ז).

הבחירה בשם הסיפור, הנאחזת במפוחית הקונקרטי של שמוליק, כמו גם במפוחית כמטונימיה לילד, מתפרשת בהמשך כרמז מטרים לתהפוכות גורלו של שמוליק, שהמפוחית שמרה אותו בחיים, אך גם כמעט הביאה למותו.

גם הבחירה בשם שמוליק, שאכן היה כינויו האמיתי של שמואל גוגול, וכן הימנעות מצירוף שם המשפחה, גוגול, לכותרת, עושה את הכותרת רכה ואמפאטית יותר וספציפית פחות, ובשל ההקטנה של השם שמואל לשמוליק מקרבת את הסיפור אל הילד הנמען, ששומע או קורא את הסיפור.

הכותרת הופכת אפוא את הביוגרפיה של שמוליק גוגול (אשר שם משפחתו אינו מופיע כלל בסיפור) לסיפור אמנותי שמחד גיסא שומר על יסודותיו כסיפור ביוגרפי, אך מאידך גיסא הופך לסיפור אמנותי שעומד מעל לזמן ולמקום, מעבר לסיפורו האישי של שמוליק. זהו סיפורו של עם,

ששרד בכוח אמונתו ומבליט את תחושת החובה שלו לנצח את אלה שרוצים לבלותו.

ב. מבנה העלילה

המשך הכרונולוגי של הסיפור, שמקיף את כל המאורעות הנזכרים בסיפור הוא כ-13 שנים, למן היות שמוליק בן שלוש ועד עלייתו ארצה בתום המלחמה, בהיותו כבן 16.

מתוך התקופה הזאת, שהיתה עמוסה אירועים, בחרה היוצרת להתמקד בשש תחנות משמעותיות ביותר בחייו של הגיבור, כשהיא בונה אותן בסדר ליניארי, זה אחר זה, ללא תחכום וללא תחבולות ספרותיות מורכבות יותר, כדי שיוכל להיות מובן גם לילד קטן ששומע את הסיפור, זה שעדיין אין לו כישורים ספרותיים להתמודד עם דרכי סיפור מורכבות יותר.

שש הסיטואציות מחייו של שמוליק, הזכות להרחבה, מתרחשות כל אחת במיקום (location) אחר, כשכל נדידה מן המקום היא בגדר אילוץ ולא מתוך בחירה.

שש התחנות הן:

1. בחיק המשפחה, בוורשה (בית ההורים ובית הסבתא)
2. בבית היתומים של יאנוש קורצ'אק
3. בין הפרטיזנים ביערות
4. במחנה הריכוז באושוויץ
5. באונייה, בדרך לארץ ישראל
6. בארץ ישראל

שתי התחנות הראשונות בחייו של שמוליק, למרות היסודות הרגשיים העצומים הגלומים בהן, אינן קשורות למלחמה. מות הוריו בהיותו ילד צעיר, אי-יכולתה של סבתו לגדל אותו וחייו בבית היתומים של קורצ'אק הם רקע לארבע התחנות הנוספות המעוצבות בסיפור, ואולם שתי התחנות

הראשונות חשובות בשל מוטיב הנגינה המצוי בהן, והן מהוות תשתית לכל סמליות המפוחית והנגינה של שמוליק לאורך כל הדרך: "אמא של שמוליק פרטה על פסנתר. ושמוליק היה יושב ומקשיב בשקט לנגינה. כל בני המשפחה אמרו ששמוליק ינגן גם הוא, כמו אמא, כשיגדל" (ברוך ומאיר, 1995).

אהבתו של שמוליק למוזיקה החלה בגיל צעיר מאוד. אמנם הוא לא ניגן אז, אך אהב להקשיב לנגינתה של אמו. לאחר מות אמו שמוליק מרגיש שהוא צריך לממש את הציפיות של הוריו, מה גם שהוא עצמו אוהב את הנגינה. וכשהוא נמצא בבית היתומים של קורצ'אק, וזה מבטיח לו מתנה כאשר תיפול לו השן הראשונה, שמוליק מבקש מפוחית פה, ומכאן ואילך מתחיל ה"רומן" שלו עם המפוחית.

המפוחית היא אמצעי לשעשע את האחרים בבית היתומים: "כל הילדים ביקשו ממנו לנגן. הם היו עומדים סביבו במעגל והוא באמצע ומנגן. בכל יום הולדת, בכל חגיגה, מי מנגן? שמוליק" (שם).

היא אמצעי לפורקן הכאב שלו ולגעגועיו. באושוויץ, כשהוא עובד מבוקר עד ליל, בלי לאכול ובלי לשתות וחוזר עייף ועצוב: "חושך היה בצריף, האנשים כולם נרדמו, והוא התחיל לנגן בלחש... הוא ניגן בעיניים עצומות ובכה. הוא נזכר בשירי הערש של אמא ושל סבתא שלו, כך ניגן שמוליק מדי לילה" (שם).

היא אמצעי לחלום חלומות לעתיד: "שמוליק ניגן ואחר כך הכריז בקול רם: 'חברים! אני מבטיח שבכל ימי חיי אלמד את הילדים בישראל לנגן!' (שם).

היא אמצעי להביע אושר: "מדי פעם, כשהיה מנגן, היה עוצם את עיניו וחושב: 'כמה טוב לנגן באוזני אנשים שאני אוהב.' (שם).

הוראת הנגינה במפוחית לילדים בארץ היא תחושה של ניצחון על מי שניסה להכניע אותו.

ומעניין להזכיר את נגינתו של שמוליק בתזמורת אושוויץ, שגם שם הוא מנגן בעיניים עצומות ובוכיות: "כשניגן הוא היה עוצם את העיניים וחולם על ימים בהם יוכל להשמיע את נגינתו לאנשים שהוא אוהב" (שם). לסיום הסיפור, גם כאן הוא עוצם את עיניו (מאושר) וחושב: "כמה טוב לנגן באוזני אנשים שאני אוהב."

ג. מוטיב הנגינה והמפוחיות

מוטיב הנגינה מצוי בכל אחת משש התחנות שבחרה קיפניס לעצב מתוך מכלול שלוש-עשרה שנות חייו של שמוליק. באמצעות הנגינה, כמו גם באמצעות סמל המפוחית, היא מצליחה לבנות את העלילה באופן שאינו רווי מדי בפאתוס גלוי, אף שיש ממנו די לאורך הסיפור.

שלוש מפוחיות ניתנות לשמוליק לאורך הסיפור.

המפוחית הראשונה ניתנת לו במתנה בידי קורצ'אק, כשנופלת לו השן הראשונה, ונלקחת ממנו בידי המפקד הנאצי בגטו. שמוליק אומלל, ואז מתברר לו שבמיטה הסמוכה למיטתו שוכב איש יהודי חולה, ולאיש מפוחית מתחת לכר.

שמוליק מסייע לאיש החולה עוד לפני שהוא יודע שלאיש יש מפוחית, וכשנודע לו דבר המפוחית, הוא מבקש מהאיש שישאיל לו אותה. היהודי החולה מסכים להשאיל לשמוליק את המפוחית, בתנאי שייתן לו את פרוסת הלחם היחידה שלו.

שמוליק מסכים, כי הנגינה במפוחית חשובה לו יותר מן האוכל, וכך באמצעות סיפור המפוחית השנייה מובלעים, בדרך של פאתוס סמוי, היחסים בין היהודים במחנה. אפשר למצוא פה את ההתאכזרות של היהודי החולה אל שמוליק, כשהוא מנצל את הצורך הנפשי של שמוליק בנגינה, ומצד שני מסופר על הרחמים שחשים אליו דיירי הצריף, "שלפעמים נתנו לו נגיסה אחת מן הלחם שלהם". באמצעות סיפור המפוחית המושאלת "מגניבה" היוצרת מידע גם על ההתאכזרות של יהודים אל יהודים בתוך המחנה, כשכל אחד מנסה בדרכו לשרוד, אולם היא נמנעת מלחוות דעה

בגלוי (פאתוס מפורש), ומעדיפה לרמוז על כך באמצעות מעשים, בלי להביע דעה מפורשת על העניין. על ידי כך נוצר אצל הקורא ששומע את הדברים פאתוס מובלע, שלעתים כוחו רב מן האמירה המפורשת והגלויה. המפוחית השלישית ניתנת לשמוליק בידי טייס מצבא בעלות הברית, אחד מאלה שהיו הראשונים שפגשו את ילדי אושוויץ לאחר השחרור והביאו להם אוכל וממתקים. שמוליק מבקש מפוחית פה. כשמביא לו הטייס מפוחית, "שמוליק נטל אותה, הודה לטייס ודמעות של אושר זלגו מעיניו" (שם).

מעניין לציין שבניגוד לפעולת הנגינה, הקיימת בכל אחת מן התחנות הנזכרות מחייו של שמוליק, הכלי מפוחית מופיע בארבע תחנות בלבד. בתחנה הראשונה, כנאמר לעיל, שמוליק עדיין לא מנגן, הוא רק חולם, ובני משפחתו מצפים שינגן כמו אמו. בהמשך, למן הרגע ששמוליק בוחר לנגן במפוחית (ולא בפסנתר, כאמו, כי פסנתר אינו נייד, ואינו נגיש כמפוחית), הוא מנגן במפוחית בכל אחד מן המקומות שבהם הוא נמצא. אלא שהמפוחית כמטונימיה לדמותו משקפת את הלך רוחו ואת מצבו הקיומי.

בשלב מסוים בסיפור נעלמת המפוחית לחלוטין. זה קורה בקטע שבו שמוליק נדרש לנגן בתזמורת אושוויץ, "תזמורת של נגנים יהודים אומללים". שמוליק מסרב לנגן, "אבל המפקד עמד מאחוריו וצעק לו, 'נגן!' וכשמוליק לא רצה לנגן הכה המפקד על גבו של שמוליק באגרופיו מכות חזקות עד ששמוליק התמוטט ונפל על הארץ מתעלף. איש לא הרים אותו. שמוליק בעצמו קם וניגן בעיניים עצומות ובוכות" (שם).

על איזה כלי ניגן שמוליק בתזמורת היהודים באושוויץ לא נכתב בסיפור. המילה מפוחית אינה מופיעה בקטע הזה, כאילו אסור לחלל אותה, כאילו לא רצה שמוליק שיזהו את נגינתו במפוחית עם הנאצים.

לאורך כל הסיפור הוא משמיע את נגינתו במפוחית לילדים בבית היתומים של קורצ'אק – לעצמו, לחבריו ששרדו את המלחמה ועלו איתו לארץ, ולילדי ישראל שאותם לימד כל חייו לנגן. אולם בקטע שבו מתוארת

נגינתו בתזמורת היהודים האומללים באושוויץ, היוצרת משמיטה את שם הכלי "מפוחית". ייתכן ששמוליק עשה זאת בעצמו כשסיפר לקיפניס את הסיפור, וייתכן שקיפניס היתה זו שבחרה בכך, להעצמת האנלוגיה בין מצבו הנפשי והפיזי של שמוליק ובין המפוחית שהוא מזוהה איתה.

ד. יסודות מידעיים בסיפור

כוחו של הסיפור "המפוחית של שמוליק" הוא בכך שהוא יכול להתאים לקריאה גם לפני ילדי גן, שעשויים להזדהות עם דמות הילד הסובל וללמוד משהו על התעללות הנאצים ביהודים גם מן המעט המצוי בסיפור (כפאתוס גלוי, שאינו דורש מהקורא להשלים פערים). כך גם בסיפור המכות המונחתות על שמוליק בידי הנאצי, העבדתו בפרך, ההרעבה, כליאה בגטו ובמחנה הריכוז. אולם כוחו של הסיפור גם באמצעים האמנותיים שנדונו כאן באופן חלקי, אך בעיקר במידע המשובץ בסיפור על דמויות ומושגים שקשורים בתקופת השואה. כל אלה מוכנסים לסיפור כחלק אינטגרלי מן המסופר ומובנים לשומע, לעתים כתלויי הקשר בסיטואציה המסופרת. הנה המידע שמובלע בספר:

1. יאנוש קורצ'אק: 1878-1942

יאנוש קורצ'אק הוא שמו הספרותי של הנריק גולדשמידט, רופא ומחנך שניהל את בית היתומים היהודי בוורשה החל ב-1911 ועד למותו ב-1942, יחד עם "ילדיו", במחנה המוות בטרבלינקה.

גישתו החינוכית היתה מהפכנית בזמנו. הוא עודד את הילדים לנהל את המוסד בשלטון עצמי ולבטא את עצמם בכתב ובעל פה. אם הבית בבית היתומים שלו היתה סֶטְפָה, שנוכרת אף הוא בסיפור.

הצלחתו של קורצ'אק בגישתו החינוכית הביאה אותו לפרסם שני ספרים בתחום החינוך: **איך לאהוב ילדים** (1921) **חכותו של הילד לכבוד** (1929).

כסופר ילדים כתב קורצ'אק כמה ספרים שאהובים על ילדים עד היום :
המלך מתיא הראשון (1928), **יותם הקסם** (1934) (תורגם לעברית גם
מקאיטוש הקוסם [2000] **מקאיטוש המכשף** [1987]), ועוד רבים אחרים.
כשהחליטו הנאצים לשלוח את הילדים לטרבלינקה, הוצע לקורצ'אק
להציל את עצמו ולא לעלות על קרונות המוות, אך קורצ'אק בחר ללכת עם
"ילדיו". הוא הסתיר מהם את האמת, והלך איתם אל המוות בראש זקוף.

2. גטו

"גטו" הוא מושג מושאל מוונציה של המאה ה-16 ופירושו, אזור מוגבל שבו
הותר ליהודים לחיות. הנאצים הובילו את היהודים לאזורים סגורים
ומבודדים כשכוונתם להוביל אותם משם למחנות ריכוז ולמחנות השמדה.
הגטאות היו סגורים בחומות או בגדרות ויציאה מן הגטו ללא רשות
גררה עונש מוות. היהודים שנכלאו בגטאות נותקו ממקורות פרנסתם
ומבתייהם ונאלצו להסתפק במעט המזון ובמעט המלבושים שנתנו להם
הנאצים. רבים מן היהודים מתו עוד בתוך הגטאות, משום שלא עמדו
בתנאי העוני ובמחלות, אך מרביתם הומתו מאוחר יותר במחנות הריכוז
וההשמדה.

3. פרטיזנים

פרטיזנים הם לוחמי גרילה (יהודים ובני עמים אחרים) שפעלו ביערות
ובשולי הכפרים במטרה לשבש את פעילותם של הגרמנים. הפרטיזנים
היהודים הצטרפו לפרטיזנים אחרים, או פעלו כקבוצות עצמאיות של
פרטיזנים יהודים. כשפעלו כקבוצות עצמאיות הביאו איתם הפרטיזנים
היהודים ליערות גם את בני משפחותיהם, וכך ניצלו בחלק מן המקרים לא
רק הלוחמים, אלא גם בני משפחותיהם שהתחבאו איתם ביערות (כדוגמת
"המחנה של ביילסקי" שבראשו עמדו המפקד טוביה ביילסקי ושני אחיו.
ביולי 1944 יצאו מן היערות בבלארוס 1,230 איש, שניצלו בזכות
התחברותם לפלוגה זו).

במקרים שבהם חברו הלוחמים היהודים לתנועות פרטיזניות של בני עמים אחרים (יוגוסלביה, יוון, ליטא, בלארוס ואחרים), ניצלו, אם בכלל, הלוחמים עצמם, בעוד בני משפחותיהם נשארו בגטאות, וברוב המקרים הומתו במחנות הריכוז.

4. מחנה ריכוז

מחנות ריכוז הם מחנות שבהם כלאו הגרמנים את אלה שהוגדרו כ"אויביהם" – יהודים, צוענים ואחרים. היחס לאסירים הללו היה אכזרי ביותר. הם הועבדו בפרך, נמנעו מהם מזון ושתייה ותנאי המגורים שלהם היו כמכלאות של בעלי חיים. הגרמנים התעללו בהם פיזית ונפשית (ראו למשל בסיפור הנ"ל).

מחנות הריכוז הידועים ביותר הם אושוויץ ומיידנק בפולין, ודכאו, ברגל-בלזן ובוכנוולד בגרמניה. בחלק ממחנות הריכוז היו גם תאי גזים שבהם הומתו מיליוני אסירים.

ה. סיום הסיפור

הסיפור "המפוחית של שמוליק" עשוי לשמש מודל נכון לסיפור ליום השואה לגיל הרך. הוא מעצב תיאור מקרה אחד, שבמרכזו ילד. התיאורים, גם אם חלקם קשים רגשית, מתוארים בצורה ברורה מאוד, כשה"רעים" הם רעים וה"טובים" – טובים. לאורך הסיפור מעוצבת התמודדותו של גיבור הסיפור עם השכול, עם הכאב ועם הסבל, אך הדבר החשוב ביותר בסיפור הוא, ששני יסודות מרכזיים, שחשובים לילד בגיל הרך, מקבלים הבלטה: הצגת הפן הפוזיטיבי, גם לאורך הסיפור עצמו (וראו להלן) ובעיקר בסופו, וכן ההדגשה החשובה כל כך לגבי הילד החסר עדיין תפיסת זמן ויכולת הבנת עומק היסטורי – שהסיפור הזה התרחש לפני שנים רבות, ושאינו כזה לא יהיה עוד.

מבחינת הלוח הרוח נחלק הסיפור לשלושה חלקים: בחלק הראשון מוצג שמוליק כ"ילד גינגי עליז", "עליז ושובב". גם בבית היתומים מסופר עליו שהיה מאושר.

בסוף הסיפור משתנה הלוך הרוח. מרגע שפורצת המלחמה, הילד שוב אינו הילד השובב והעליז, אלא ילד סובל ומיוסר, עצוב, בוכה ועיף. עם סיום המלחמה שוב מופיעות מילים כמו שמחה, צהלה ואושר, שהן גם החלק המסיים את הסיפור.

לאורך הסיפור ניתנים בפיו של שמוליק שבעה משפטים, בדיבור ישיר. מרביתם משפטים קצרים שבהם הוא מביע בקשה (כשנופלת לו השן הוא מבקש מפוחית, ובבגרותו הוא שוב מבקש מפוחית, הפעם מהטייס). אך בסיום הסיפור, שבו נסגרים כל האירועים שעבר, שמוליק אינו מדבר בקול ואינו מבקש דבר. בסיום אומר שמוליק בדיבור ישיר דברים שחולפים בראשו בלבד. נמעניו הפנימיים של סיפור אינם שומעים אותו, אך השומעים העכשוויים, והקורא החיצוני, "שומעים" את מה שאומר שמוליק בלבו: "כמה טוב לנגן באוזני אנשים שאני אוהב." ועוד הוא אומר: "המנגינות שלנו, של המפוחית ושלי, ניצחו אתכם, הגרמנים!"

נספח המפוחית של שמוליק

דבורה קיפניס

שמוליק נולד בוורשה שבפולניה למשפחה מאושרת: אמא, אבא, סבתא וסבא. שמוליק היה ילד יפה, גיינג'י, עליז. כולם אהבו ופינקו אותו. אמא של שמוליק פרטה על פסנתר, ושמוליק היה יושב ומקשיב בשקט לנגינה. כל בני המשפחה אמרו ששמוליק ינגן גם הוא כמו אמא, כשיגדל. כאשר מלאו לשמוליק שלוש שנים קרה בבית אסון! אמא של שמוליק חלתה ומתה. מרוב צער על מות האישה האהובה, מת גם האב, ושמוליק היה ליתום. נשארה רק סבתא שטיפלה בשמוליק והיתה לו כאם. עברו שנתיים. שמוליק – גדל. הוא היה ילד עליז ושובב, ולסבתא הזקנה היה קשה לטפל בו.

יום אחד אמרה סבתא לשמוליק: "אני זקנה וחולה. אין לי די כוח ואין לי אפשרות לטפל בך. בוא ואכניס אותך לבית היתומים. שם תחיה עם הרבה ילדים כמוך, שטוב להם לחיות יחד זה עם זה."

בית היתומים היה בית לבן, גדול ויפה.

כשנכנסו לבית אמר שמוליק, "איזה יופי של בית!"

מנהל הבית היה איש מפורסם ושמו יאנוש קורצ'ק. הוא היה סופר, מורה ורופא ויותר מכל דבר בעולם הוא אהב ילדים. גם הבית היתה אישה נחמדה – סטפה. היא דאגה לאוכל לילדים, ללבוש נקי ויפה. הילדים אהבו אותה מאוד.

פעם אחת הודיע יאנוש לילדים: "כל ילד שנושרת לו שן יביא אותה אלי ויקבל מתנה."

כשנשרה השן הראשונה של שמוליק, הוא רץ מיד אל יאנוש והביא אותה אליו. יאנוש לקח את השן, הושיב את שמוליק על ברכיו ושאל אותו: "איזו מתנה אתה רוצה?" שמוליק ענה: "אני מבקש מפוחית-פה."
"טוב!" אמר יאנוש, "מחר תקבל מפוחית."
כאשר קיבל שמוליק את המפוחית הוא היה מאושר, ומיד התחיל לנגן. הוא ניגן כל יום. איש לא לימד אותו – הוא למד בעצמו לנגן. כל הילדים היו מבקשים ממנו לנגן. היו עומדים סביבו במעגל והוא באמצע ומנגן. בכל יום הולדת, בכל חגיגה מי ינגן? – שמוליק.
יום אחד בצהריים ישבו הילדים מסביב לשולחנות ואכלו. פתאום נשמע קול נפץ חזק על יד הבית. הילדים נבהלו, קראו ליאנוש ושאלו אותו: "מה קרה?" ענה יאנוש: "זאת מלחמה! אל תפחדו, ילדי, אני אשמור עליכם."

למחרת בבוקר פרצו שוטרים גרמנים לבית ברובים ובצעקות: "צאו מכאן מהר!"

"לאן אני אלך עם הילדים שלי?" שאל יאנוש.

"לגטו," ענו השוטרים הגרמנים.

מה זה גטו?

בקצה העיר היו בתים ישנים, עזובים ומלוכלכים. ואל תוך הבתים האלה הכניסו את כל הילדים. היה צפוף מאוד, והשכיבו שני ילדים במיטה אחת. היה קר מאוד, לא היה חימום והיה מעט מאוד אוכל. כך עברו חודשים אחדים. היה קשה ועצוב.

פעם בלילה בחורף באה סבתא של שמוליק לגטו ואמרה ליאנוש, "באתי לקחת את שמוליק. אני מפחדת שהגרמנים יגרשו אתכם גם מפה. לי ולאחי יעקב יש מחבוא ביער. שם מסתתרות משפחות אחדות."

יאנוש הסכים. הלבישו את שמוליק בגדים חמים ונתנו לו צידה לדרך. שמוליק נפרד מיאנוש בבכי.

כל הלילה הלכו סבתא, הדוד יעקב ושמוליק בגשם, בקור ובבוץ. הדרך היתה ארוכה, עד שהגיעו ליער. הדוד יעקב חפר בית מתחת לאדמה, שם אכלו ושם ישנו. הרבה זמן גרו שם עם המסתתרים האחרים. שמוליק גדל, צמח והיה לנער גדול. והנה שוב אסון! באחד הלילות גילו הגרמנים את כל היהודים שביער. בצעקות וברובים גירשו את כולם לרכבות.

ואז התחילו הצרות הנוראות: הרכבת הגיעה למחנה ריכוז – לאושוויץ. המפקד הגרמני ראה את שמוליק ומיד אמר לו, "אתה נער בריא וחזק – תלך לעבוד אצלנו. קח מריצה גדולה, מלא אותה באבנים, הבא אותה לקצה המחנה, ותשוב ותמלא אותה שוב, וכך תעבוד עד הערב." אחר כך, הביא את שמוליק לצריף ואמר לו: "זאת המיטה שלך – כאן תישן." זה היה מזרן פשוט של קש דוקר. שם שכבו אנשים חולים.

אך דבר אחד יקר נשאר לשמוליק. זאת היתה מפוחית שלו. השכם בבוקר היה מעיר אותו מפקד המחנה הגרמני: "קום מהר לעבודה!" וכך סחב שמוליק מריצות עד הערב מבלי לאכול ומבלי לשתות. לפנות ערב חזר שמוליק עייף ורעב. הוא קיבל את פרוסת הלחם היחידה שלו ואכל כשהוא עייף ועצוב. חושך היה בצריף, האנשים כולם נרדמו, שמוליק הוציא את המפוחית שלו והתחיל לנגן בלחש כדי שהגרמנים לא ישמעו. הוא ניגן בעיניים עצומות ובכה. הוא נזכר בשירי הערש של אמא ושל סבתא שלו. כך ניגן שמוליק מדי לילה.

פעם התפרץ בלילה המפקד הגרמני בצעקות: "מי זה מנגן פה?" הוא ניגש לשמוליק והוציא מידי את המפוחית היחידה שלו. שמוליק בכה ולא נרדם כל הלילה.

על יד מיטתו של שמוליק שכב יהודי חולה, שמוליק היה מטפל בו ועוזר לו לקום. יום אחד גילה שמוליק שהיהודי הזה שומר מפוחית מתחת לכר שלו. שמוליק ביקש מהיהודי שישאיל לו את המפוחית.

ענה לו השכן שלו: "אני מוכן להשאיל לך את המפוחית רק לשבועיים, בתנאי שתיתן לי ערב ערב את פרוסת הלחם היחידה שלך." שמוליק הסכים. ומה אכל שמוליק באותם ימים? קליפות של תפוחי אדמה. אנשי הצריף ריחמו עליו ולפעמים נתנו לו נגיסה אחת מהלחם שלהם. בלילות ניגן שמוליק בשקט במיטה שלו, ניגן ובכה.

אחרי שבועיים החזיר שמוליק את המפוחית לשכן שלו. הדבר נודע למפקד הגרמני הרשע והוא התפרץ שוב לצריף וצעק: "אם אתה מנגן, אני לוקח אותך לתזמורת שלנו. אתה תנגן יחד איתם!" היתה זו תזמורת של נגנים יהודים אומללים ורעבים. אל התזמורת הזאת צירף המפקד את שמוליק וציווה עליו לנגן. שמוליק סירב. אבל המפקד עמד מאחוריו וצעק לו: "נגן!" וכששמוליק לא רצה לנגן הכה המפקד על גבו של שמוליק באגרופיו מכות חזקות עד ששמוליק התמוטט ונפל ארצה מתעלף. איש לא הרים אותו. שמוליק בעצמו קם וניגן בעיניים עצומות ובוכות.

ימים רבים ניגן שמוליק בתזמורת. הוא שנא ותיעב את הגרמנים, אבל כשניגן היה עוצם את העיניים וחולם על ימים בהם יוכל להשמיע את נגינתו לאנשים שהוא אוהב. ואז נגמרה המלחמה.

יום אחד הופיעו מטוסים בשמים. היו אלה מטוסים אמריקאיים שבאו להושיע והפציצו את הגרמנים. "ניצחון! ניצחון!" – צעקו כל היהודים במחנה, "סוף המלחמה, אנחנו חופשיים!" היתה שמחה וצהלה מסביב. שמוליק רקד משמחה! הטייסים הביאו לכולם אוכל ובגדים. טייס אחד ניגש אל שמוליק ונתן לו חבילה גדולה של ממתקים. "תודה לך", אמר שמוליק, "אבל אני מבקש דבר אחד נוסף." "מה אתה מבקש?" שאל הטייס.

”אני מבקש מפוחית פה,“ השיב שמוליק.
הטייס הביא לו מפוחית. שמוליק נטל אותה, הודה לטייס ודמעות של אושר זלגו מעיניו.

ימים אחדים לאחר מכן הפליגו שמוליק וחבריו לישראל. הם שמחו ושרו בהתרגשות: ”העפילו, העפילו, אל ראש ההר העפילו.“
השמחה היתה רבה. שמוליק ניגן ואחר-כך הכריז בקול רם:
”חברים! אני מבטיח שבכל ימי חיי אלמד את הילדים בישראל לנגן!“
וכך באמת היה.

שמוליק היה לנגן מפורסם, היו לו תלמידים רבים והוא לימד אותם לנגן במפוחית.
מדי פעם, כשהיה מנגן, היה עוצם את עיניו וחושב. ”כמה טוב לנגן באוזני אנשים שאני אוהב.“
כשתלמידים היו משמיעים באוזניו נעימות במפוחית, חשב בלבו,
”המנגינות שלנו, של המפוחית ושלי, ניצחו אתכם, הגרמנים!“